

25. Гриценко А. Прем'єр-міністри України часів Директорії (кінець 1918-1920 рр.) / А. Гриценко // Київська старовина. – 2001. – №6. – С.154-163.
26. Гунчак Т. Українська революція. Документи 1919-1921 / Тарас Гунчак. – Нью-Йорк, 1984. – Т.2. – 478 с.
27. Лотоцький О. Симон Петлюра як політик і державний муж / Лотоцький О. – Париж; Лондон, 1951. – 77 с.
28. Чіхрадзе О.Ш. Проблема зовнішньополітичної концепції в українському державному будівництві 1917-1920 рр. / О.Ш. Чіхрадзе // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. – 2000. – №408. – С.40-48.
29. Центральний державний історичний архів України (м. Львів) (далі – ЦДІАЛ). – Ф.681. – Оп.1. – Спр.5. – 44 арк.
30. ЦДАВО. – Ф.1429. – Оп.2. – Спр.24. – 16 арк.
31. ЦДАВО. – Ф.1065. – Оп.1. – Спр.5. – 65 арк.
32. ЦДАВО. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.7. – 436 арк.
33. ЦДАВО. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.627. – 81 арк.
34. ЦДІАЛ. – Ф.681. – Оп.1. – Спр.16. – 107 арк.
35. ЦДАВО. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.379. – 195 арк.
36. Язькова А.А. Малая Антанта в европейской политике. 1918-1925 / Язькова А.А. – М.: Наука, 1974. – 332 с.
37. ЦДАВО. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.363. – 86 арк.

Попенко Я. В. Деятельность дипломатической миссии УНР во Франции (июнь – декабрь 1920 г.)

Статья посвящена деятельности украинской дипломатической миссии УНР во Франции в июне-декабре 1920 г. В статье рассмотрены основные акции украинской дипломатии в Париже, проанализированы основные этапы переговоров между представителями Украины и французскими политиками, выявлены основные причины непризнания Францией государственной суверенности УНР.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, Директория, Французская Республика, Великобритания, Антанта, Польская Республика.

Popenko Ya. V. The activity of the diplomatic mission of the UPR in France (June – December 1920)

Article is devoted to the diplomatic mission of the UPR in the French Republic in the second half of 1920. Second half of 1920 was decisive for the government directory, because while the independence of the UPR has found itself under threat as never before. Diplomats UPR had to make incredible efforts to finally win over French politicians. Diplomatic mission UPR undertaken a series of political moves to achieve a positive result. The article analyzed the activities of the diplomatic mission of the UPR, the nature of talks with French politicians, anti-action forces and so on.

Key words: Ukrainian National Republic, Directory, the French Republic, Entente, Great Britain, the Polish Republic.

УДК: 94(477.8):94(438)

В. Л. Галуха

ДИНАМІКА У СТРУКТУРІ ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті досліджено та проаналізовано зміни у структурі земельної власності у Волинському воєводстві в міжвоєнний період. Визначено вплив розміру землеволодіння на рівень добробут населення краю.

Ключові слова: земля, структура землі, землеволодіння, меліорація, ліквідація сервітутів, аграрна реформа, Волинське воєводство.

Розбудова аграрного сектора економіки незалежної України має спиратись на історичний досвід аграрних перетворень у світовій практиці, зокрема, в умовах розвитку українських земель у складі Польщі, задля реалізації його на практиці, враховуючи сучасні реалії у даній сфері економіки. В умовах безмежності потреб і обмеженості економічних ресурсів проблема їх раціонального використання набуває особливої актуальності. Земля як природне середовище, в якому народжується і живе людина, матеріальна основа виробництва й добробуту людей завжди була і залишається об'єктом особливої уваги як для держави в цілому, так і окремого громадянина.

У науковій літературі вчені побіжно торкалися питання зміни структури земель та системи землеволодіння у Волинському воєводстві в ході аграрної реформи, зокрема, Галуха В. [1], Крамар Ю. [2], Панишко Г. [3], Шабала Я. [4], Мендржецький В. [5] та ін.

Метою дослідження є комплексний аналіз структурних змін у системі землеволодіння Волині міжвоєнного періоду і виявлення їх впливу на матеріальний добробут населення краю.

У системі аграрних відносин міжвоєнної Волині основними і найболючішими проблемами залишалися малоземелля, роздрібненість земель і неврегульованість прав власності на землю.

Загальна площа земель Волинського воєводства на початку міжвоєнного періоду становила 3028000 га на якій проживало 1 437 907 осіб [6, арк. 4].

Абсолютна більшість населення воєводства проживала у сільській місцевості і змушена була виживати за рахунок доходів від власних господарств, оскільки, віднайти додаткові легальні джерела заробітків було

майже неможливо. Інші галузі економіки лише зароджувалися, а частка міського населення заледве перевищувала 12,3% і проживало у містах 252 866 осіб. [7, арк. 9 зв.].

Землі сільськогосподарського призначення займали площу 2 474 424 га із яких частка орних земель становила 47,8 %, лук і пасовищ - 15,1 %, садів і городів – 2,5 %, лісів - 25,9 %, а на інші та непридатні для сільськогосподарського використання землі припадало 8,7 % [8, с. 532].

Недосконала структура земель у Волинському воєводстві доповнювалася недосконалим її розподілом між різними соціальними верствами населення.

Так, на 1620 господарств великої власності площею понад 50 га припадало майже стільки землі, як і на 226016 усіх інших господарств. Із них 58909 становили господарства розміром до 3,0 га, тобто такі які неспроможні були прогодувати свої сім'ї за рахунок використання власної землі і їх господарі змушені були шукати інших джерел доходів, а якщо таких не було, то їх сім'ї просто голодували [8, с. 109].

Недосконала структура господарств Волині щодо їх розмірів і високий відсоток малоземельних господарств вимагали від влади в ході аграрної реформи перерозподілу землі серед різних категорій господарств з урахуванням потреб малоземельних і безземельних селян.

Перепис населення у 1931 р. встановив, що його чисельність у воєводстві за десятиліття виросла майже на 45 % і становила 2 084 791 особу.

Зауважимо, що 32,4% приросту населення забезпечив високий рівень народжуваності, а 12% - приєднання у 1931 р. до Волинського воєводства Сарненського повіту. [9, арк. 9 зв.].

Швидкі темпи приросту населення у перше міжвоєнне десятиліття призвели до подальшого роздрібнення селянської земельної власності і зростання частки малоземельних і безземельних господарств, що лише посилювало соціальну напруженість на селі. За такого стану справ польська влада змушена була активізувати роботи направлені на послаблення існуючої напруги.

Ліквідувати хоча б частково земельний дефіцит шляхом укрупнення малоземельних господарств у Польщі можна було за рахунок великих земельних володінь.

Зазначимо, що велика власність на Волині до початку аграрної перебудови домінувала, особливо на Волинському Поліссі, де у 1922 р. нараховувалося 39 маєтків, які мали розміри більше 3000 га землі.

Крім того, у Сарненському повіті маєток Вітольда графа Броль-Патера перевищував 60 000 га землі. Маєткан Володимира Охотнікова, Губерта кс. Любомирського, Станіслава Стравінського та Хама Готтесмана належало відповідно 20000, 18000, 16600 і 12000 га земель. У Костопільському повіті найбільше землі належало Марку Малинському – 48 350 га та Олицькій ординарії Радзивіллів – 42 280 га. [5, с. 44].

Земельні маєтки у центральній і південній частині воєводства були за розмірами дещо меншими ніж у північній, але частка орних ґрунтів була більшою. На півдні і в центрі воєводства базовою галуззю великих маєтків було рослинництво, а на півночі переважало тваринництво. Без змін це співвідношення залишалось і на початку 30-х рр. Так, якщо загалом у Волинському воєводстві на одне господарство великої власності припадало 674,7 га землі, то у Сарненському повіті – 1938,8, Костопільському – 1503,4, а у Горохівському – 384,6, Дубенському – 337,6 і Кременецькому – 245,1 га [10, с. 43].

Частка великої власності у загальній земельній власності теж на півночі була більшою. Якщо у Сарненському повіті на велику власність припадало 60 % загальної площі усіх господарств, то у Кременецькому повіті -15,6 %.

Для укрупнення малоземельних господарств і наділення землею безземельних селян, враховуючи досвід сусідніх держав, влада Польщі вирішила створити земельний фонд. Польські реформатори визначили й мінімальний розмір земельного наділу для селянина у 5 га, за рахунок якого господар, на їх думку, міг забезпечити собі і членам своєї сім'ї умови виживання і ще й сплачувати державі податки. Однак, вільних земель, які були у державній власності, було недостатньо для вирішення цієї проблеми. Адже на теренах Волині 48,9% від загальної кількості господарств були малоземельними, тобто такими, що мали розміри до 5,0 га.

Отже, у ході земельної реформи в Польщі треба було віднайти землю, щоб укрупнити малоземельні селянські господарства до визначеного владою розміру. Ліквідувати хоча б частково земельний дефіцит можна було за рахунок великих земельних володінь.

Статистичні дані свідчать, що на 1921 р. у Польщі великі земельні власники володіли 44,80 % усіх земель, а на Волині їх частка становила 43,40 %, значна частина із яких припадала на ліси і непридатні, без проведення відповідних агрозаходів, для сільськогосподарського використання землі [8, с. 106, 109].

Найсуттєвішим чинником, що міг швидко вплинути на зміну структури земельної власності на користь селян могла стати парцеляція. Її проведення у краї сприяло певним зрушенням у майнових стосунках, великі земельні магнати хоча і неохоче, але поступалися певною часткою власності на користь селян, що сприяло зростанню частки останніх у загальній структурі земельної власності.

Загалом у Волинському воєводстві в міжвоєнний період було розпарцельовано з урахуванням водних ділянок 322 823,9 га . На цих землях було утворено 21 074 самостійних господарств та укрупнено 3539 садово-городніх ділянок для робітників та службовців. [9, арк. 3].

Крім того, із цих земель, для укрупнення малоземельних господарств було виділено 116693,9 га, що за нашими підрахунками дало можливість їм збільшити свої наділи у середньому на 1,9 га.

Однак, недосконалість законодавства і нерішучість польської влади у проведенні парцеляції суттєво ситуацію у краї не змінили. На початку 30-х років частка великої власності у загальному обсязі земель залишалася значною і становила майже 30 % [10, с. 43].

Іншим важливим напрямом аграрної реформи, який вплинув на зміну структури земельної власності у воєводстві була ліквідація сервітутів. За міжвоєнний період сервітуту були ліквідовані на площі 238 000 га земельних угідь, що дало можливість селянам у обмін за сервітутні права отримати у власність 77 922 га землі [11, арк. 8].

Крім того, ліквідація сервітутів вела до зменшення залежності селян від поміщиків, а громади отримували можливість організувати самоврядування, незалежне від попереднього землевласника. Такий стан справ змінював позиції шляхти на селі і змушував її пристосовуватися до капіталістичних відносин. Селяни перетворювалися у самостійну соціальну верству, яка поступово усвідомлювала своє суспільне значення.

Важливим напрямом реформування аграрного устрою міжвоєнного періоду, який позитивно вплинув на зміни, як у загальній структурі земель, так і у структурі землеволодіння краю, були меліорація та залучення до сільськогосподарського використання лісових площ. Особливо відчутним їх вплив був у зростанні кількості орних земель.

Площі орних земель значною мірою збільшувалися за рахунок вирубування лісів. Ліс був основним джерелом доходів великих власників, особливо у північній частині Волині. А для відбудови зруйнованих під час війни маєтків необхідні були гроші, які й одержували їх власники за рахунок надходжень від вирубування лісів й продажу деревини.

Швидке зростання сільського населення у міжвоєнний період змушувало владу брати на облік всі землі, де були вирубані ліси і залучати їх до земельного фонду.

Проведення меліорації та залучення до сільськогосподарського обороту лісових площ, на думку польського дослідника В. Менджецького, уже у перше десятиліття міжвоєнного періоду, дали можливість збільшити площу орних земель на 200 000 га. Таке збільшення відбулося в основному за рахунок включення до сільськогосподарського обороту лісових площ – 180 000 га і 20 000 га - непридатних раніше до використання у аграрній сфері земель [5, с. 21].

Якщо аналізувати зміни у загальній структурі земель у другому десятилітті міжвоєнного періоду, то слід зазначити, що вона майже не змінилася, адже площі для об'єктів несільськогосподарського призначення нерідко виділяли за рахунок земельних угідь. Тому, залучення до сільськогосподарського обороту невжиткових земель суттєво не впливало на зміну як у структурі земель так і в системі землеволодіння. Крім того, більшість меліоративних заходів, що проводилися у ході комасації, були направлені не на залучення нових земель, а на поліпшення якості тих, що були у вжитку.

До початку 30-х рр. всі меліоративні роботи на теренах воєводства проводилися за рахунок державних коштів. Усвідомлення населенням корисності від меліорації і нестача у держави коштів призвели до необхідності застосування шарварку у проведенні меліоративних робіт, що позитивно вплинуло на їх темп і суттєво зменшило грошові витрати держави на меліорацію одного гектара землі. Так, якщо у 1928 – 1929 рр. такі витрати становили 105 злотих, то після введення шарварку їх розмір у 1930 – 1933 рр. зменшився до 62 злотих [7, арк. 17 зв.].

За міжвоєнний період на території Волинського воєводства меліоративні роботи були проведені на 657 об'єктах. За ці роки було споруджено 2876 км меліоративних каналів і ровів й викопано і піднято на поверхню 6 мільйонів 928 тис. м³ землі та здійснено меліорацію на площі 100,9 тис. га сільськогосподарських угідь. На вказані роботи було витрачено 6 мільйонів 194 тис. злотих, із яких внески населення становили 2559 тис. злотих. [12, с. 15]

Отже, за міжвоєнний період у результаті проведення аграрної реформи селяни із різних джерел набули у власність значну частину земель. Однак, це суттєво не вплинуло на проблему малоземелля. Адже за цей період, в наслідок швидкого приросту населення краю, загальна кількість господарств із 227636 у 1921 р. виросла до 412486 у 1938 р. Це призвело до того, що кількість господарств, які не перевищували 3 га становила 42,2%, а частка господарств розміром до 5 га - 67% [13, арк. 8].

Варто зазначити й те, що певна частина власників дрібних господарств, особливо навколо великих міст, яка значну частину власної продукції поставляла на ринок, не ставила за мету збільшення їх розмірів. Про це свідчать архівні матеріали. Так, коли розпочалася комасація у селах Великий та Малий Омеляник, власники 135 дрібних господарств відмовилися від їх поповнення землею, тому що для них головним у господарській діяльності було не рільництво, яке потребувало значних земельних площ, а городництво й виробництво продукції тваринництва, частина якої була призначена для збуту у м. Луцьк. За таких умов господарі віддавали перевагу місцю розташування над розміром земельної ділянки [14, арк. 235].

Позитивним у зміні структури землеволодіння було те, що кількість господарств розміром від 5 до 10 га у порівнянні із 1921 р. виросла на 35% і становила 103851 господарство. Такі господарства в основному становили групу самозабезпечуваних і частину виготовленої продукції постачали на ринок.

Зменшилась за міжвоєнний період кількість господарств розміром від 10 до 50 га і їх частка у загальній кількості господарств становила 8%. Такі власники представляли тип багатого селянського господарства і вони значну частину виготовленої продукції постачали на ринок, а у процесі виробничої діяльності використовували найману працю.

Значно скоротилася за міжвоєнний період і кількість господарств великої власності. Тип великої власності репрезентували господарства, що володіли земельними наділами понад 50 га і на 1938 р. у Волинському воєводстві їх налічувалося 537 [15, арк. 1].

В основному такі господарства спеціалізувалися на певних видах господарювання, мали високий рівень продуктивності, використовували сучасну для того періоду агротехніку і технології, організовували прямий збут виготовленої продукції, що давало можливість їм одержувати значні прибутки.

Аналіз структури системи землеволодіння у Волинському воєводстві в міжвоєнний період дає можливість констатувати, що загальні обсяги селянської земельної власності за цей період збільшилися, а великої поміщицької – зменшилися.

Позитивним було й те, що зросла кількість господарств розміром від 5 до 10 га, які за рахунок доходів від власних господарств могли забезпечувати нормальні умови проживання для своїх сімей.

Зазначимо, що одним із найсуттєвіших недоліків у ході аграрної реформи, яка передбачала ліквідацію безземелля і збільшення малоземельних господарств до розмірів самозабезпечуваних, була відсутність у польської влади ґрунтовних даних, що до обсягу потреб та наявності на вирішення таких завдань земель і фінансових ресурсів.

Бідність волинських селян і хронічна нестача коштів у державі, яка до того ж й не передбачала фінансування акції укрупнення селянських господарств за рахунок виділення коштів із державного бюджету, не сприяли в ході аграрної реформи вирішенню проблеми земельного дефіциту.

Крім того, значний приріст населення краю призвів до утворення великої кількості нових господарств, що спричинило подальше роздрібнення селянського землеволодіння і посилення проблеми малоземелля і безземелля.

Джерела та література

1. Галуха В.Л. Меліорація Волинського Полісся як чинник комасаційного процесу в реалізації політики землекористування у Другій Речі Посполитій // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Збірник наукових праць / За редакцією П.М.Чернеги. – К.; Краків: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2002. – С. 105-108.
2. Крамар Юрій. Реалізація земельної реформи у Волинському воєводстві адміністрацією Г.Юзевського (1928 – 1938) // Минуле Волині. – Луцьк, 1998.
3. Панишко Г.Т. Зміни в структурі землеволодіння у Волинському воєводстві в 20–30-х роках ХХ ст. // Історичне краєзнавство в Україні: традиції та сучасність. Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції. – К., 1995. – С. 244-246.
4. Шабала Я. Реорганізація земельного устрою у Волинському воєводстві в 1921–1939 рр. Комасація // Науковий вісник ВДУ. Журнал Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історія. – Луцьк, 1997. – С. 50–54.
5. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie. 1921- 1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wyd-wo Polskiej Akademii Nauk, 1988. – 203 s.
6. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф.46, оп. 1, спр. 639.
7. ДАВО, ф. 46, оп. 4, спр. 379.
8. Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej.- Warszawa, 1927. – 532 s.
9. ДАВО, ф. 46, оп. 4, спр. 380.
10. Dziadosz I. Oblicze gospodarcze rolnictwa na Wołyniu // Znicz. – 1936. – №3. – S.43.
11. ДАВО, ф. 46, оп. 6, спр. 2501.
12. Wołyń w liczbach. – Łuck, 1939. – 65 s.
13. ДАВО, ф. 46, оп. 6, спр. 201.
14. ДАВО, ф.46, оп. 8, спр. 1356.
15. ДАВО, ф. 34, оп. 2, спр. 328.

Галуха В.Л. Динаміка в структурі земельної власності Волинського воєводства в міжвоєнний період

В статті досліджено і проаналізовані зміни в структурі земельної власності в Волинському воєводстві в міжвоєнний період. Визначено вплив розмірів землевладення на рівень життя населення краю.

Ключеві слова: земля, структура землі, землевладення, меліорація, ліквідація сервитутів, аграрна реформа, Волинське воєводство.

Galukha V. L. Dynamics in the structure of land ownership of Volyn Voyevodstvo in the interwar period

The article examines and analyzes the changing in structure of land ownership in Volyn Voyevodstvo in the interwar period. Determined the influence of land ownership size on the level of welfare of the land's population

Key words: land, land structure, land ownership, melioration, abolition of servitudes, land reform, Volyn Voyevodstvo.